

Rapport från naturguidningen Höst i Alby den 9 november 2022

Martina Kiibus

Det här var en ny guidning, dels att gå i Alby på hösten, men också en del av sträckningen. Jag tycker det är roligt att ibland hitta och kunna erbjuda nya sträckningar och upplägg på guidningarna och det var också väldigt uppskattat av deltagarna. Det var en lättvandrad guidning så utmaningen var också att reka upp en sträcka som både var mysig, naturskön och inte för kuperad eller svårgången.

Det blev 21 deltagare denna soliga novemberdag. En mamma med en liten bebis, övriga deltagare var nog alla 60+. Information via program från tidigare guidningar, vänner, Mitt i Tyresö och facebooksidan Aktuella händelser i Tyresö. En fördel med föränmälningar är dels att vi kan ha begränsat deltagarantal i grupperna men också att jag kan göra extra insatser för marknadsföringen om jag märker att det är få anmälda. Förra veckan var det knappt tio anmälda och nu blev det närmare 25 (det var tre sena avhopp i morse pga sjukdom).

Vi började vid hållplats Öringe, tog oss därifrån till entrén vid ridskolan där jag introducerade guidningen. Så gick vi till inloppet till Kolardammarna där jag berättade om syftet med Kolardammarna, varför det står "Här börjar Albysjön" vid gatubrunnar i centrala Tyresö och behovet av dagvattenrening. Visade rensvallret och oljelänsen som är de första stegen i vattenreningen. Vi tittade också på de fantastiska enarna som växer där, så typiska för det öppna landskapet eftersom de är solkrävande. Deras taggiga barr är ett bra försvar mot betande djur.

Gick vidare längs dammarna till sedimentationsdammen där vattnet rinner långsammare så att tunga partiklar som tungmetaller och fosforföreningar kan sedimentera = sjunka till botten. Pratade också om att utöver att bidra till en renare Albysjö så innebär Kolardammarna en ökad biologisk mångfald bland annat i form av olika vattenlevande smådjur samt bäver. Vi tittade på hyddan i dammen och färskna gnagspår längs gångvägen. Pratade om bäverns ekologi, varför den utrotades och hur man lyckades återinplantera den för hundra år sedan. Det var många frågor om bäverns leverne, överhuvudtaget var det en härligt nyfiken och frågvis grupp.

Nästa steg var översilningsytan eller växtbädden där växter som vass och kaveldun fångar upp överskottsning från vattnet för att minska mängden näringsämnen som hamnar i Albysjön och som bidrar till övergödning, igenväxning, algbloomning och i förlängningen syrebrist.

Fortsatte till tredje dammen eller våtmarken där bakterier och växter fångar in kväveföreningar och omvandlar dem till kvävgas som finns i luften. Pratade om hur värdefullt det är med våtmarker, både som dagvattenrening och för den biologiska mångfalden men även vattenreglering och kolsänkor. Och behovet av att återställa våtmarker eftersom så många har försvunnit från vårt landskap.

Gick vidare till utloppet där det är ett litet vattenfall som en extra syrsättning av vattnet. För oss tog denna promenad från inlopp till utlopp en knapp halvtimme, för vattnet har det tagit ungefär ett dygn. Under det dygnet har 65-85 procent av tungmetallerna, 70% av fosforföreningarna och mindre än hälften av kväveföreningarna renats ut ur vattnet.

Gick till några fantastiska grovstammiga aspar som kantar utloppet. Visade hur man kan känna igen aspar även utan blad och pratade om deras artrikedom, vilken mångfald av växter, djur och svampar som lever i och på aspen. Tittade på några exempel på alla dessa arter, som asphättemossa, blemlav och aspticka, en ticka som lever på äldre stående aspar och rötter aspen lite så att hålhäckande fåglar lättare kan bygga bo. På undersidan av en av asptickorna var det ett nät av en svampmygga, en ganska nyupptäckt organismgrupp, det lär finnas 1000 svampmyggearter bara i Norden!

Vid en annan asp är det som härliga fantasieggande håligheter under rötterna. Här tittade vi på lite fler mossor och lavar, som cypressfläta, husmossa och filtlav samt ormbunken stensöta. Husmossa har använts för att täta mellan timmerstockar. Den har bakterier som gör motsatsen till det våtmarkens bakterier gör, nämligen fångar in kvävgas från luften och omvandlar till kvävenäring och är på så sätt viktiga för att skogen ska växa.

Här vände vi och gick vidare längs den slingrande Fnyskbäcken som meandrar fram i landskapet. På en granhögstubbe var det fullt av vackra klibbtickor. Som i sin tur hade otroligt vackra diamantliknande vattendroppar på sig. Klibbtickan drar ut vatten från granen och torkstressar den så att äldre och försvagade granar till slut knäcks. Den banar också väg för många andra arter, varav flera ovanliga skalbaggar. Så klibbtickan är ett tecken på höga naturvärden.

Nästa ticka var fnösketicka som växte på en björk. Fnösketicka har använts för att kunna göra upp eld och var så viktig att man hittat den i gamla stenåldersgravar.

Gick vidare in i hagen till kattuggleboet. När jag rekade var kattugglan framme och visade upp sig men idag höll den sig tyvärr inne i boet. Berättade om kattugglan och att nu på hösten och vintern kan man höra den ropa i Alby om kvällarna. Ett underbart ljud, som jag försökte härma.

Vi tittade också på en fin mossa, nämligen palmossa som ser ut som små minitråd uppifrån. Och så beundrade vi de fantastiska grovstammiga ekarna, som ju hyser en ännu rikare mångfald av arter än asparna. På en av ekarna växte det som våningar av ekticka en rödlistad svamp som är knuten till hagmarksmiljöer och också ett tecken på de höga naturvärdena i Alby.

Här vände vi och tog en annan väg än jag brukar gå, dels eftersom det var så lerigt i hagen, dels för att jag ville erbjuda en ny sträckning. Så vi gick ut mot den stora gångvägen (skidspåret) och så tog vi en lov upp i skogen på andra sidan vägen för att titta lite på de fina

mossorna. November är verkligen en perfekt månad för att titta på mossor, de är så härligt fuktigt gröna och frodiga nu. Pratade om att det finns 1000 mossarter i Sverige, att det är här vi hittar en stor del av skogens mångfald. Och att om man tittar närmare så är det inte ett jämngrönt mosstäck utan det är en mängd olika nyanser. Som den bruna husmossa, den mörkgröna björnmossan, den klargröna kvastmossan, den ljusgröna väggmossan och den neongröna kammossan. Även väggmossa har kvävefixerande bakterier precis som husmossa och bidrar på så sätt till skogens tillväxt. Bad deltagarna känna på det tjocka härliga mosstäcket, dvs skogen är så gammal att det växer mossa på den! Citerade Barbro Hörberg: ”Med ögon känsliga för grönt.” En av deltagarna ville bara lägga sig i mossan och den är verkligen inbjudande här.

Vi kom också in på hur viktig mossan är för fuktbalansen i skogen. Nästa mossa var vitmossa som utöver att vara viktig för fuktbalansen också är antiseptisk och torvbildande. Det gör att den dels är ett fantastiskt historiearkiv eftersom det som hamnar i vitmossemossor blir otroligt välbevarat men också att den är en fantastisk kolsänka. Så länge den får växa i fred. Bryts den som torv blir det istället en kolbomb och det är faktiskt vi som väljer.

Gick ett stycke på den breda gångvägen innan vi vek av in i skogen på en för mig (och deltagarna) ny stig som slingrade sig genom skogen bort mot Ahlstorp.

På en död gran var det fullt av spår av larvgångarna av vågbandad barkbock, en ovanlig skalbagge som behöver döda granar för att leva och föröka sig. Det är en så kallad signalart som signalerar höga naturvärden och återigen ett tecken på vilken fin skog Alby är. Pratade också om hur viktigt det är med döda träd för livet i skogen, att det är en förutsättning för en levande skog.

Gick upp på lite magrare hållmarker där markfloran ändrade karaktär till mer lavar istället för mossor. Lavar som olika renlavar och islandslav. Förklarade skillnaden mellan lav och mossa och att lavar växer långsamt och är känsliga för slitage så man bör röra sig varsamt i lavklädda marker. Här växte det också torktåliga växter som lingon och ljung istället för blåbär som vi hittade i mossan. Ett gammalt ord för ljung är ling så lingon betyder bäret som växer med ljung. Och det träd som dominerade var tall, vars djupgående rötter gör att den kan växa magrare och torrare än gran. Här växte det också en vitmossa, nämligen tallvitmossa. Den är lite mer kompakt än andra vitmossor som en anpassning till det torrare underlaget.

Fortsatte längs vår stig till en gammal gran som var översållad av lavar som blåslav, näverlav och tagellav. Pratade om att många lavar som t ex de hängande lavarna är känsliga för luftföroreningar så denna rikedom av lavar vittnar dels om att vi rör oss i en äldre skog (eftersom de växer långsamt), dels att det är en bra luft.

Så kom vi till ett fuktigare stråk där vi repeterade några mossor och pratade om mossornas evolution. Det var de första landväxterna men de har inte helt släppt beroendet av vatten eftersom de är beroende av vatten för sin befruktning som sker med små spermier och

motsvarighet till ägg istället för ståndare och pistiller som fröväxterna har. De har heller inga rötter och kärl som kan transportera vatten och näring mellan växtens olika delar så alla mossornas celler tar upp vatten och därför måste de leva fuktigt.

Så kom vi upp på lite hållmarker igen som var klädda av renlav och islandslav. Berättade att renlav fått sitt namn av att renarna äter den men att det kommit rapporter från Norrbotten om att samer behövt stödutfordra renar pga bristen på lavar. Minst sagt skrämmande!

Nedanför hällen växte det blåmossa, en kuddlik mossa som växer långsamt (0,5-1 cm per år) och kan bilda höga kuddar. När kuddarna är över en halvmeter så är blåmossan också en signalart som vittnar om att det är en orörd skog.

Fortsatte till en ek som växte på berget, inte en typisk ekplats. Troligen har den hamnat där med hjälp av någon nötskrika. Men dessa senvuxna ekar kan ha väl så hög mångfald som de grovstammiga ekarna vi såg i hagen. På hållarna växte det färglav, bägarlav och kochenillbägarlav. Så fin med röda kanter på bägarna.

Så kom vi fram till Ahlstorp där jag berättade om båtsmanstorpets historia innan vi tog en fikapaus i solen.

Efter fikat pratade jag om slåttern som brukar äga rum vid Ahlstorp i mitten av augusti varje år och välkomnade alla att vara med. Pratade också om ängens rikedom när det gäller biologisk mångfald och att slåttern innebär att ängens blommor får en chans att leva. Precis som med gammelskogen så har vi försvinnande lite ängsmarker kvar i Sverige så det gäller att vårda de få spillror som finns kvar.

Häriifrån fortsatte vi över gångvägen till en höjd med tallar. På en av tallarna växte det en tallticka, ännu en signalart. Talltickans fruktkropp dyker inte upp förrän tallen är minst hundra år gammal, ofta är tallen 150 eller 200 år eller ännu äldre. Så den signalerar gamla tallar men också skyddsvärda tallbestånd. Ofta där man hittar talltickan så finns det många andra ovanliga och hotade arter.

Fortsatte till resterna av det gamla torpet eller backstugan Västerdal och pratade om hur fattigt det var för de flesta för drygt hundra år sen. En deltagare ville att jag skulle berätta om barkbröd och hur man gjorde det, så vi kom in på tallbarkens höga c-vitaminhalter som man ju tog tillvara när man blandade barken i mjölet.

Gick vidare till foten av ett berg där asprötter liksom väller ner som ett härligt vattenfall. En otroligt läcker plats. Framför berget är det en liten hassellund. På ett par av rötterna växer en av mina favoritmossor, nämligen rosossa. Så otroligt fin, som en liten blomma!

Gick vidare till en öppen mark framför en ekkulle. Här pratade jag om den mångfald av biotoper eller naturtyper som vi mött på vår relativt korta sträcka och att denna mångfald av

biotoper möjliggör en mångfald av arter eftersom olika arter har olika behov av livsmiljöer. Men också att det finns arter som t ex groddjur eller nötskrikan som är pendlare, som lever i flera miljöer. Då är det viktigt att dessa miljöer är hyfsat nära varandra och att det inte finns stora spridningsbarriärer som vägar mellan dem. I Albys mosaikartade landskap kan dessa pendlare röra sig fritt mellan sina olika livsmiljöer.

Så kom vi ut på ”huvudgångvägen” vid kohagen igen. Några aspar var alldeles orangegula av vägglav. En lav som behöver näringsrikt damm och därför växer på aspar vid eller i hagmarker men också på strandklippor där den får näring från fågelspilling.

Sista stoppet var järnåldersgravfälten vid Alby och Uddby, berättade om deras historia och att –by som efterled antyder spår från järnåldern. Här sammanfattade vi också dagens guidning. Deltagarna var sååå nöjda och tyckte att den var lättvandrad men ändå som en ”spännande expedition” som bebismamman uttryckte det. Framför allt den nya sträckningen tyckte de var så fin, de beskrev att de kände ett lugn av att gå där, att det fick dem att må bra. Ett par av deltagarna med lite gåsvårigheter hade jag varit i kontakt med innan och peppat och de var så glada att de kom med på guidningen och klarade av att gå i skogen. Några av höjdpunkterna var rosrossan, kochenillbägarlaven och – allt. En deltagare som gick med första gången för en månad sedan sade att hon aldrig varit så intresserad av att lära sig om naturen men att hon nu verkligen fått upp ett intresse och bara vill lära sig mer och mer. Flera sade också att de ser på naturen med helt nya ögon tack vare de här guidningarna. Andra pratade om att de känner en sådan förundran när de får upp ögonen för naturens alla under.